

**НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ  
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

**АЛЕКСЕЙЧУК ВІКТОРІЯ ІВАНІВНА**

УДК 343.98

**ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ:  
ТАКТИКА І ПСИХОЛОГІЯ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;  
судова експертиза

**АВТОРЕФЕРАТ**

дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата юридичних наук

**Харків – 2007**

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі криміналістики Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

**Науковий керівник** – доктор юридичних наук, професор **Коновалова Віолетта Омелянівна**, Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, професор кафедри криміналістики, академік Академії правових наук України, Заслужений діяч науки України.

**Офіційні опоненти:** – доктор юридичних наук, професор **Волобуєв Анатолій Федотович**, Харківський національний університет внутрішніх справ, професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії;

– кандидат юридичних наук, доцент **Жирний Георгій Юхимович**, Донецький національний університет, доцент кафедри кримінального права і процесу.

**Провідна установа** – Київський національний університет внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України, кафедра криміналістики, м. Київ.

Захист відбудеться 14 червня 2007 р. о 10.00годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.01 в Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70).

Автореферат розіслано 12 травня 2007 р.

**Вчений секретар**  
спеціалізованої вченої ради

**В.Ю. Шепітько**

**ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ**

**Актуальність теми дослідження.** Проблема розкриття й розслідування злочинів є однією з найбільш важливих і складних у справі боротьби зі злочинністю. У цьому плані розробка й удосконалення тактики слідчих дій становить одне з головних завдань криміналістики.

У числі слідчих дій, що провадяться у процесі розслідування злочину, особлива роль належить огляду місця події, який має великі пізнавальні можливості і результати якого визначають напрямки й ефективність розслідування. Узагальнення й аналіз слідчої практики свідчать, що в процесі огляду місця події слідчі не завжди приділяють увагу пізнавальній діяльності, що включає сприйняття й оцінку слідів злочину, установлення їх причинних зв'язків з подією, формування моделі події, механізму її здійснення, її інсценування. Ігнорування розв'язання такого роду розумових завдань викликає помилки в інтерпретації сприйнятого, а в низці випадків – й утрату важливих для розслідування доказів. Складнощам цієї проблеми сприяють умови й обстановка вчинення злочинів: значна частина з них учиняється в умовах неочевидності, а злочинець вживає заходів для запобігання залишенню своїх слідів чи їх знищення. Вирішення означених питань потребує пошуку нових підходів до розробки тактики огляду місця події, зокрема, вивчення його пізнавальної сутності, що дозволить виявити проблеми слідчого під час здійснення огляду місця події й виробити рекомендації, спрямовані на їх розв'язання.

У вирішенні завдань тактики огляду місця події важливим є дослідження психологічних засад останнього. Це пояснюється тим, що діяльність слідчого засновується на психологічних процесах, пов'язана з розв'язанням значної кількості розумових завдань. Поряд із цим розумова діяльність (рефлексивне мислення) дозволяє оцінити дії злочинця у процесі вчинення злочину, його психологічні риси, мотиви тощо, які знаходять своє опосередковане відбиття в матеріальній обстановці місця події, а значить, можуть бути розпізнані при огляді й аналізі останнього.

Зазначимо, що темі огляду місця події в кримінально-процесуальній і криміналістичній літературі, а також у юридичній психології приділено значну увагу. Істотний внесок в розробку цих питань зробили вчені України та інших держав: В.Д. Арсеньєв, О.Я. Баєв, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, І.Є. Биховський, М.С. Бокаріус, О.М. Васильєв, Л.В. Виницький, А.І. Вінберг, Б.Ф. Водолазський, В.П. Водяницький, А.Ф. Волобуєв, Ф.В. Глазирін, В.І. Громов, С.П. Дідковська, М.І. Єнікеєв, Г.Ю. Жирний, Ю.І. Ільченко, Н.І. Клименко, О.Н. Колесниченко, В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, М.П. Косоплечев, В.П. Крючков, І.Х. Максутов, І.А. Матусевич, С.П. Митричев, Б.Я. Петелін, В.І. Попов, О.Р. Ратінов, О.М. Сафаргалієва, Д.О. Турчин, Ю.Д. Федоров, М.Л. Цимбал, В.Ю. Шепітько, І.М. Якимов та ін. У роботах зазначених правознавців в основному розглядаються загальні питання проведення огляду місця події, його методи, способи, стадії, окремі рекомендації щодо характерних місць пошуку певних видів слідів залежно від виду злочину, способу його вчинення та ін. Окремі науковці (М.І. Єнікеєв, В.Ю. Шепітько) досліджують питання психології огляду й видів відбиття події злочину. Недостатньо дослідженими залишаються пізнавальна

сутність огляду місця події та його окремі психологічні особливості.

Викладене дає підстави відзначити актуальність комплексного дослідження проблем тактики і психології огляду місця події. У поданій до захисту дисертації ми відходимо від раніше прийнятого аналізу цих питань, а приділяємо увагу поглибленому вивченню логіко-психологічної структури пізнавальної діяльності слідчого, що дозволяє виявити нові напрямки вдосконалення тактики огляду місця події й у більш широкому плані розкрити його можливості та значення для розслідування в цілому. В роботі застосовано ситуаційний підхід до вирішення проблем тактики огляду місця події, яка розуміється як система тактичних прийомів і рекомендацій.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертація виконана відповідно до плану наукових досліджень кафедри криміналістики Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, в рамках цільової комплексної програми “Проблеми вдосконалення організації і діяльності суду та правоохоронних органів в умовах формування соціальної правової демократичної держави” (№ 0186.0.099031) і спрямована на реалізацію Указу Президента України “Про Комплексну програму профілактики злочинності на 2001 – 2005 роки” від 25 грудня 2000 р., № 1376/2000. Тема дисертаційного дослідження була затверджена на засіданні вченої ради Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого 21 березня 2003 р., протокол № 8.

**Мета і завдання дослідження.** Метою даної наукової роботи є формулювання рекомендацій, спрямованих на вдосконалення тактики огляду місця події на підставі розкриття пізнавальних можливостей і психологічних засад зазначеної слідчої дії. Відповідно до поставленої мети були окреслені наступні завдання:

1. Дослідити й визначити поняття “місце події”, “обстановка місця події” з позиції їх ролі й можливостей у пізнавальному процесі.
2. Розглянути й окреслити структуру пізнавальної діяльності слідчого у процесі огляду місця події, розробити й запропонувати шляхи її удосконалення.
3. Обґрунтувати специфіку сприйняття слідчим місця події, проаналізувати суб'єктивні й об'єктивні чинники, що впливають на нього.
4. З'ясувати зміст категорії “криміналістичний аналіз обстановки місця події”, його можливості. Вирізнити варіанти ситуацій огляду місця події, визначити особливості пізнавального процесу в кожній з них.
5. Визначити зміст поняття “експрес-аналіз” та окреслити його задачі під час огляду місця події, вказати його типові види.
6. Проаналізувати механізм установаження причинних зв'язків у процесі огляду місця події, назвати їх види.
7. Розкрити особливості висунення й перевірки версій при огляді місця події.

8. Виявити і проаналізувати типові помилки, яких припускаються слідчі під час формування версій при огляді місця події, їх причини і вплив на ефективність пізнавального процесу.

9. Вирізнити види розумових завдань, що виникають при огляді, а також способи їх вирішення.

10. Провести аналіз категорії “психологічний портрет особи злочинця”, визначити можливості його моделювання при огляді місця події й розробити відповідні рекомендації по висуненню версій про особу невідомого злочинця.

*Об'єктом наукового дослідження* виступає пізнавальна діяльність слідчого при проведенні огляду місця події.

*Предметом дисертаційного дослідження* є тактика проведення огляду місця події, його психологічні особливості.

*Методи дослідження.* Як наукова робота, дисертація базується на застосуванні діалектичного методу пізнання, таких категорій діалектики, як форма і зміст, аналіз і синтез, причина й наслідок, сутність і явище, необхідне й випадкове, за допомогою яких були розглянуті питання відображення події злочину в обстановці місця події, структура пізнавальної діяльності слідчого, зокрема, такі її процеси, як сприйняття, аналіз обстановки місця події, встановлення причинних зв'язків, побудова версій. Формально-логічні методи – аналізу і синтезу, узагальнення, абстрагування були використані при дослідженні проблем пізнавальної діяльності слідчого під час огляду, її специфіки, обґрунтуванні значення типової інформації під час розв'язання розумових завдань, формулюванні визначень місця події, його обстановки, експрес-аналізу тощо. Системно-структурний метод був застосований з метою дослідження особливостей сприйняття слідчим місця події, структури психологічного портрета особи злочинця, а також створення класифікацій і розгляду видів експрес-аналізу, причинних зв'язків, установлюваних при огляді, слідчих версій, типових помилок. З метою виявлення й узагальнення стану проведення огляду місця події, його ролі в розслідуванні, думки слідчих і спеціалістів використовувалися соціологічний і статистичний методи дослідження.

Теоретичним підґрунтям дисертаційної роботи послужили наукові праці вчених у галузі філософії, логіки, кримінального, кримінально-процесуального права, криміналістики, кримінології, юридичної психології, кібернетики.

Правовою базою дослідження є Конституція України, кримінальне, кримінально-процесуальне законодавство України, нормативно-правові акти, які регламентують діяльність правоохоронних органів.

Емпіричну базу дисертації становлять результати узагальнення й аналізу за спеціально розробленою анкетною 300 кримінальних справ про вбивства та крадіжки за період з 2000 по 2006 рр., яке провадилося в органах внутрішніх справ, прокуратури і судах Донецької, Київської,

Сумської та Харківської областей.

**Наукова новизна отриманих результатів.** Дисертація є самостійним завершеним монографічним дослідженням, у якому вперше у вітчизняній криміналістичній літературі комплексно розглядаються питання тактики та психології огляду місця події, його пізнавальна сутність, структура пізнавальної діяльності слідчого та її основні проблеми. З урахуванням проведеного вивчення літературних джерел із цих питань, а також узагальнення й аналізу практики розслідування кримінальних справ у роботі обґрунтовуються нові теоретичні положення й наводяться практичні рекомендації.

*Уперше:*

- запропоновано авторське визначення таких понять, як “місце події”, “обстановка місця події”, “аналіз обстановки місця події”, “експрес-аналіз”, “психологічний портрет особи злочинця”, з точки зору їх пізнавальної значущості в процесі огляду місця події;

- обґрунтовано значення результатів експрес-аналізу та його окремих видів у пізнавальному процесі під час огляду місця події;

- визначено види причинних зв'язків, встановлюваних при огляді місця події, за низкою підстав: (а) ступенем їх прояву, (б) відношенням до досліджуваної події, (в) визначеністю причини, (г) спрямованістю їх установлення, (ґ) в залежності від їх рівня, (д) типовості (нетиповості) для події розглядуваного роду (виду), (е) способом установлення, (є) залежно від мети останнього. З'ясовано механізм їх установлення, названо його особливості, пов'язані з характером відбиття події злочину;

- виявлено типові помилки, що мають місце при формуванні слідчими версій при проведенні огляду місця події, проаналізовано їх причини, вплив на ефективність пізнавального процесу під час огляду й розслідування в цілому;

- запропоновано рекомендації по висуненню версій про психологічний портрет особи злочинця при проведенні огляду місця події, що ґрунтуються на результатах дослідження зв'язків “слідової картини” та інших елементів криміналістичної характеристики із соціально-психологічними рисами особи злочинця.

*Удосконалено:*

- розгляд тактики огляду місця події з позиції пізнавальної сутності;

- класифікацію типових ситуацій огляду місця події, що може служити базою для опрацювання систем тактичних прийомів цієї слідчої дії. З'ясовано особливості пізнання залежно від ситуації огляду місця події, сформовано низку рекомендацій, розрахованих на їх застосування в різних ситуаціях;

- особливості висунення й перевірки версій під час огляду місця події, сформульовано рекомендації щодо джерел їх формування і структури;

- розв'язання розумових завдань, що виникають у процесі огляду місця події, та способів їх

вирішення. Пропонується їх поділ за низкою підстав;

– шляхи пристосування положень юридичної психології до вирішення проблем тактики огляду місця події: (а) виокремлено особливості сприйняття місця події слідчим, його розумової діяльності; (б) проаналізовано вплив явищ професійної деформації, конформності на пізнавальну діяльність слідчого і запобігання цьому; (в) обґрунтовується роль творчого підходу при розв’язанні розумових завдань слідчим; (г) окреслено напрямки використання рефлексивного мислення в пізнавальній діяльності слідчого під час огляду; (ґ) досліджено форми відбиття соціально-психологічних ознак злочинця в обстановці місця події.

**Практичне значення отриманих результатів.** Висновки і пропозиції, викладені в дисертації, можуть бути використані в подальших наукових дослідженнях тактики і психології проведення слідчих дій. Запропоновані рекомендації можуть бути застосовані в практичній діяльності слідчих, спеціалістів, оперативних працівників при проведенні огляду місця події з метою підвищення ефективності розслідування. Основні положення роботи можуть послужити матеріалом при підготовці підручників, курсів лекцій і наукових посібників з криміналістики та юридичної психології, а також у навчальному процесі юридичних навчальних закладів і факультетів України при викладанні навчальних курсів “Криміналістика” і “Психологія (Загальна і юридична)”.

**Апробація результатів дослідження.** Дисертація підготовлена на кафедрі криміналістики Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, обговорювалася на її засіданнях, схвалена нею й рекомендована до захисту. Основні положення роботи оприлюднені на наукових і науково-практичних конференціях: “Кримінально-правова охорона життя та здоров’я особи” (Київ – Харків, 2004 р.), “Сучасні проблеми юридичної науки: стан і перспективи розвитку” (Харків, 2005 р.). За результатами дисертаційного дослідження підготовлено й надіслано до прокуратури Харківської області доповідну записку з метою впровадження рекомендацій щодо проведення огляду місця події у практичну діяльність слідчих. Теоретичні та практичні висновки, сформульовані в роботі, застосовуються в навчальному процесі при проведенні практичних занять з криміналістики в Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого.

**Публікації.** За темою дисертаційного дослідження опубліковано 5 наукових статей у фахових наукових виданнях, затверджених ВАК України, та 2 тез доповідей на конференціях.

**Структура дисертації.** Загальний обсяг дисертації становить 241 сторінку, із яких основний зміст роботи займає 187 сторінок. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (371 найменування на 38 сторінках) та додатків.

## ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраного напрямку дослідження, його зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначені його мета й завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження. Викладено основні здобутки й положення наукової новизни, отримані в результаті проведеного дослідження. Розкривається практичне значення роботи, напрямки її апробації.

**Розділ 1 „Пізнавальна сутність огляду місця події”** складається із трьох підрозділів, у яких обґрунтовується підхід щодо обраного дисертанткою напрямку вдосконалення тактики огляду місця події, що у своїй основі містить розгляд пізнавальної сутності цієї слідчої дії, етапів пізнавального процесу, їх особливостей, пов'язаних з розслідуванням злочинів як видом діяльності.

У підрозділі 1.1. „Криміналістичний аналіз обстановки місця події” авторка виходить із розуміння тактики слідчої дії як системи тактичних прийомів і рекомендацій, що передбачає дослідження й виокремлення видів ситуацій, які виникають на момент її проведення. У зв'язку з цим у роботі здійснено вдосконалення існуючих класифікацій типових слідчих ситуацій огляду місця події. Останні розглянуті за низкою критеріїв, зокрема, залежно від: 1) характеру й ступеня визначеності місця вчинення злочину (це ситуації, за яких (а) існують достатні підстави припускати, що місце події є місцем вчинення злочину (68,1%); (б) є вагомими причини припускати, що місце події не є місцем учинення злочину (13,9%); (в) наявної інформації недостатньо для висновків про місце вчинення злочину (17,9%); 2) характеру відображення події в обстановці місця події (ситуації (а) зі справжнім, (б) з неповним, (в) помилковим відбиттям події, (г) у якій подія не знайшла явного відбиття); 3) обсягу інформації про подію, яка відбулася, на момент початку огляду місця події (ситуації, в яких (а) відсутні учасники та очевидці події, її характер не зовсім зрозумілий (5,9%); (б) є дані, що свідчать про злочинну природу події, інформація про злочинця мінімальна, недостатня для його пошуку або її немає (56%); (в) інформація про подію й (або) злочинця мінімальна, не існує відомостей про особу потерпілого, предмет посягання (23,1%); (г) є дані, що вказують на злочинний характер події, є інформація про злочинця (28,6%); (г) зрозуміло характер події, є злочинець – його затримано чи з'явився з повинною (9,5%); 4) складності обстановки місця події (ступеня й характеру наявних змін): (а) є зміни обстановки на фоні її загальної цілісності, що дозволяють робити припущення про їх зв'язок з досліджуваною подією; (б) обстановка порушена в цілому, містить численні зміни, характер яких не визначено, зв'язки з подією не досить зрозумілі. Наведена класифікація може бути покладена в основу подальшої розробки системи тактичних прийомів огляду місця події.

Вид ситуації огляду місця події визначає специфіку пізнавального процесу: сприйняття, криміналістичного аналізу обстановки місця події, а також встановлення причинних зв'язків, побудови версій. Дослідження цієї специфіки і результати проведеного вивчення й узагальнення кримінальних справ дозволили сформулювати низку рекомендацій, розрахованих на застосування в



різних ситуаціях огляду місця події. Такі рекомендації мають практичну спрямованість і можуть використовуватися при проведенні оглядів місця події як алгоритми дій слідчого.

Із позицій пізнавальної цінності в роботі розглядаються поняття, як-то: “місце події”, “обстановка місця події”, “криміналістичний аналіз обстановки місця події”.

Місце події, як об’єкт дослідження при проведенні огляду, розглянуто у 2-х аспектах:

1) з точки зору його предметного змісту (які об’єкти слід вважати місцем події). Викладено власне розуміння авторкою поняття місця події з цих позицій – як ділянки місцевості чи приміщення, де відбулася подія, що має ознаки злочину, або де виявлено її сліди, залишені в результаті дій злочинця або жертви у процесі вчинення злочину, готування до нього або приховання його наслідків. Таке тлумачення сприяє визначенню підстав проведення огляду місця події та його відмежуванню від інших видів огляду та слідчих дій. Як свідчать результати узагальнення матеріалів кримінальних справ, доцільним є проведення огляду не тільки місця виявлення наслідків, слідів вчинення злочину, але й будь-яких слідів злочинця і його дій в процесі готування до злочину, самої події злочину, при його прихованні, предметів посягання, жертв, знарядь злочинних дій (у 13,6% справ з числа тих, по яких проводився огляд місця події, було оглянуто декілька місць події: місця вчинення злочину, місця, де перебував злочинець, тікаючи з місця події, де залишив знаряддя злочину, викрадені предмети, речі, що належали потерпілому, транспортний засіб, де знищував сліди злочину, матеріальні докази, місця поховання трупа, іншого місця його виявлення, помешкання потерпілих).

2) з точки зору його гносеологічної сутності (як матеріальне відбиття досліджуваної події). Результати проведеного узагальнення свідчать, що дослідження місця події, в більшості випадків, дає можливість отримати достатню кількість інформації про злочин та злочинця на початку розслідування. Щодо можливостей встановлення особи злочинця були одержані такі показники: а) отримана інформація, яка прямо вказує на особу злочинця (затримання на місці події, показання очевидців, потерпілих, загублені документи, особисті речі) – в 11% з числа справ, по яких проводився огляд місця події; б) виявлена доказова інформація, що дозволила в подальшому ідентифікувати особу злочинця, його одяг, взуття, встановити факт перебування на місці події – у 22%; в) отримана орієнтуюча інформація стосовно особи злочинця (його статі, віку, зросту, інших зовнішніх ознак; фізичної сили; звичок, професійних якостей, роду діяльності, вміння застосовувати певні знаряддя, зброю, наявності або доступу до певних знарядь, засобів, матеріалів; соціального статусу; психологічних особливостей, психічних відхилень); можливих пошкоджень на тілі; його одягу, взуття, супутніх предметів; його помешкання; знайомства з потерпілим: за характером і кількістю (важкістю) викраденого – у 22,3%; показаннями осіб – у 4,4%; слідами взуття – у 12,5%; забутими на місці події знаряддями – у 5,5%; способом приховування трупа, ознаками застосованого при цьому знаряддя, предмету, матеріалу, транспортного засобу – у 6,6%;

місцем приховування трупу – у 1,8%; способом проникнення у приміщення, розташуванням, характером і способом злomu (руйнувань) – у 9,9%; ознаками пересування трупа, що розташовані від помешкання особи – у 1,1%; ознаками спільного перебування (прийняття їжі, спиртних напоїв, наркотичних засобів) – у 12,1%; загубленими волоссям, речами, що належать злочинцеві, їх частинами – у 5,9%; характером, способом і розташуванням пошкоджень на тілі жертви, ознаками незвичних дій, знущань, застосованими при цьому знаряддями – у 24,2%; ознаками паління – у 1,8% тощо; г) отримана інформація не сприяла пошуку злочинця (була не достатньою) – у 5,5%; г) інформація, що характеризує особу злочинця, не виявлена – у 17,9% (як правило, такі випадки характеризуються поверхневим проведенням огляду, у тому числі при очевидності злочину, явці злочинця з повинною, по справах по крадіжках, предмет яких незначний, при несприятливих умовах проведення огляду місця події, а також коли огляд проведений несвоєчасно, або про скоєння злочину стало відомо через тривалий час).

Розмежовується інформація про злочин, яка знаходить своє безпосереднє відображення в обстановці місця події (спосіб, знаряддя, засоби вчинення злочину, його приховання, окремі риси зовнішності злочинця, його одягу, взуття, поведінка злочинця і потерпілого та її наслідки тощо) та опосередковане (психологічні якості особи злочинця, мета, мотиви його дій, час учинення злочину). Це дозволяє ширше усвідомити можливості пізнавального процесу під час огляду. Відбиття події постає перед слідчим у вигляді змін обстановки місця події, до яких ми відносимо сліди людей, тварин, транспорту, речовин, рідин, запаху, мікрооб'єкти, механічні й вогнепальні пошкодження, біологічні, хімічні й термічні сліди тощо, зміни місцезнаходження, розташування предметів, зникнення й появу предметів, речей, видозміни їх стану, властивостей. Обґрунтовано роль типових слідів події в процесі сприйняття й аналізу слідчим обстановки місця події.

Щодо розуміння обстановки місця події ми поділяємо точку зору тих учених (зокрема В.П. Колмакова), які вважають, що окрім змін, залишених в результаті події, існують також зміни, причинно не пов'язані з нею (які в деяких випадках помилково можуть бути тлумачені як фрагмент відображення події). Крім того, обстановка містить незмінні елементи, дослідження яких має своє значення для встановлення істини у справі.

Вважаємо можливим визначити обстановку місця події як комплекс усіх матеріальних об'єктів, змін у рамках місця події, пов'язаних з досліджуваною подією та діями її учасників, а також подіями наступними.

На підставі дослідження особливостей сприйняття слідчим обстановки місця події в роботі виділено комплекс його ознак: а) професійна вибірковість, б) оцінюваність сприйнятого, в) здатність виявляти іншу доказову інформацію, виходячи зі сприйнятого, г) специфічна цілеспрямованість, г) цілісність, д) послідовність.

Проаналізовані також і негативні прояви окремих ознак сприйняття слідчого, пов'язані з

об'єктивними умовами проведення огляду (несприятливі умови мали місце у 25,6% розглянутих справ), фізіологічними особливостями й особистісними якостями слідчого, явищами професійної деформації, неправильним використанням типової інформації, браком творчого підходу. Зосередження уваги на таких явищах орієнтує на їх запобігання при проведенні огляду місця події.

Поняття криміналістичного аналізу обстановки місця події розглянуто на підставі загальнонаукового розуміння аналізу як методу пізнання. Його особливістю є спрямованість на виокремлення в обстановці місця події криміналістично значимої інформації, тобто таких ознак досліджуваних об'єктів, які вказували б на їх зв'язок з подією злочину, їх місце й роль у ньому і в такий спосіб сприяли б з'ясуванню обставин події. Це може бути інформація, яка має як доказове, так і орієнтуюче (тактичне) значення. Досліджуються зміст, структура, прийоми такого аналізу, його особливості залежно від типу ситуації.

У підрозділі 1.2. „Експрес-аналіз при огляді місця події: поняття та завдання” з урахуванням положень попереднього підрозділу виокремлено напрямок аналізу обстановки місця події – експрес-аналіз та наведено його визначення. Експрес-аналіз розглядається як форма застосування спеціальних знань, проведення попередніх досліджень спеціалістом в ході огляду місця події, яка полягає у виявленні прихованих, слабовидимих слідів злочину і злочинця, властивостей та ознак об'єктів дослідження, з'ясуванні їх природи й походження, місця й ролі в цій події, що дозволяє вчасно висунути й перевірити версії та окреслити напрямки подальшого розслідування.

Аналізуються існуючі в кримінально-процесуальній і криміналістичній літературі точки зору щодо суб'єктів застосування спеціальних знань під час проведення огляду місця події, його можливостей, меж і значення результатів. Запропоновано власний погляд на ці питання (зокрема, суб'єктом експрес-аналізу може виступати лише спеціаліст, а результати цього аналізу мають орієнтуюче значення). Розкривається значення експрес-аналізу та його результатів як під час огляду місця події, так і для подальшого розслідування, його переваги порівняно з наступним експертним дослідженням (вивчення об'єктів у натуральному вигляді, початковому стані, їх необмеженого кола, в умовах місця події, у присутності всіх учасників, за участю слідчого, поза окремим процесуальним оформленням підстав і процедури дослідження, можливість швидкої оцінки об'єктів, виявлення додаткової інформації оперативно-пошукового й орієнтуючого значення). Зроблено підсумок, що експрес-аналіз характеризується умовами оперативності, економічності й вірогідності дослідження, сприяє вирішенню значного числа діагностичних, класифікаційних і ситуаційних завдань. Результати узагальнення матеріалів кримінальних справ свідчать, що участь спеціалістів в дослідженні обстановки місця події (1) зіграла значну роль у встановленні обставин події у 83% з числа справ, у яких спеціалісти приймали участь в огляді місця події, (2) дозволила встановити незначні деталі події – у 3,2%, (3) не дала додаткової інформації по справі – 11,8%, (4)

отримана інформація не підтвердилась зібраними доказами по справі – 2%.

На підставі теоретичного узагальнення й вивчення практики розслідування злочинів обґрунтовується актуальність розробки експрес-методів дослідження, наводиться класифікація і з'ясовуються можливості та значення основних (типових) видів експрес-аналізу при розслідуванні вбивств і крадіжок (криміналістичний, матеріалів і речовин, хімічний, біохімічний, судово-медичний, біологічний, технічний та їх підвиди).

У підрозділі 1.3. „Установлення причинних зв'язків у процесі огляду місця події” досліджено проблеми синтезуючого етапу пізнавальної діяльності слідчого – встановлення причинно-наслідкових зв'язків при огляді місця події, пов'язані з опосередкованістю пізнання події минулого, фрагментарністю її відбиття в оточуючому середовищі, змінами первісного відображення, можливістю настання подібних змін у результаті різних дій, явищ. Розрізняються поняття причини і її носія (конкретної людини, предмета). Ознаки причинно-наслідкових зв'язків розглянуті на підставі філософського погляду в розрізі відбиття події злочину в обстановці місця події.

Види причинних зв'язків, які встановлюються під час огляду місця події, класифіковано за 8-ма підставами: а) ступенем прояву (явні і приховані); б) відношенням до досліджуваної події (прямі і непрямі); в) визначеністю причини (однозначні і багатозначні); г) спрямованістю встановлення (прямі і зворотні); ґ) рівнем причинного зв'язку (окремі і загальні); д) типовістю (нетиповістю) для події певного виду злочину (необхідні і випадкові); е) способом установлення (прості і складні); є) метою встановлення (ті, що дозволяють визначити відносність виявлених змін до події; відтворити механізм події; з'ясувати причетність певної особи до виявлених наслідків; провести діагностику особи невстановленого злочинця; виявити додаткову доказову інформацію на місці події, визначити можливі її джерела, місця виявлення; окреслити можливі шляхи і способи отримання додаткової інформації під час проведення оперативно-розшукових заходів чи інших слідчих дій).

**Розділ 2 „Слідчі версії при огляді місця події”** містить два підрозділи.

У підрозділі 2.1. „Джерела висунення версій” розглядається логічний аспект пізнавальної діяльності слідчого, що стосується висунення версій при огляді місця події. Ці питання мають проблемний характер у зв'язку з інформаційним дефіцитом, яким у більшості випадків характеризується початок розслідування – момент проведення огляду, недоліками процесуального, організаційного, тактичного характеру, сприйняття, аналізу обстановки місця події, встановлення причинних зв'язків. З урахуванням цього постає питання обґрунтованості версій, роз'яснюється значення оперативної інформації й думки спеціаліста при висуненні конкретних версій по справі. Названо особливості версій, що висуваються під час огляду: їх багатоваріантність, перманентний характер, можливість перевірки безпосередньо в процесі огляду. Обґрунтовується значення версій

на цьому етапі, яке полягає: 1) у визначенні кола обставин, які підлягають установленню, та об'єктів, що вимагають пошуку; 2) у встановленні зв'язків між виявленим, його місця й ролі в події, доказової й тактичної цінності; 3) у своєчасному плануванні невідкладних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, що сприяють збиранню інформації.

Вивчається структура версій, їх джерела. Джерелами формування версій виступають: (а) результати сприйняття й аналізу обстановки місця події, її деталей слідчим; (б) вихідна інформація про злочин; (в) інформація, яку отримано із пояснень очевидців події, потерпілого, результатів переслідування злочинця по гарячих слідах, прочісування місцевості, відомостей з криміналістичних обліків та ін.; (г) результати розумової діяльності по встановленню причин утворення виявлених змін – дій людей, подій, по їх оцінці, формулюванню моделей події; (д) особистий професійний і життєвий досвід слідчого; (е) досвід інших осіб і результати його узагальнення; (є) думка спеціаліста; (є) узагальнені наукові положення (типові дані, довідкова інформація тощо).

З огляду на проведене узагальнення кримінальних справ запропоновано рекомендації по висуненню загальних версій – про характер події, що відбулася (така можливість встановлена у 80,2% випадків проведення огляду місця події); вид учиненого злочину (78,4%); спосіб його вчинення (79,1%) чи приховання (34,4%) та окремих – про використанні знаряддя, засоби вчинення злочину (62,6%); способи та шляхи проникнення злочинця (-ів) на місце події (55,3%); характер і послідовність дій злочинця (-ів), потерпілої особи на місці події (61,9%); час перебування злочинця (-ів) на місці події (36,6%); місце вчинення злочину (68,1%); час його вчинення (80,6%); чисельність злочинців (20,2%), їх ознаки (зовнішність, соціальну належність, психологічний портрет, професію, характер стосунків з жертвою та ін.) (67,4%); мету, мотиви дій злочинця (-ів) (60,4%); наявність слідів злочину та злочинця (-ів), інших доказів, їх можливе місцезнаходження; походження виявлених слідів; сліди, які могли залишитися на злочинцеві (-ях) та ін.

У підрозділі 2.2. „Типові помилки при формуванні слідчих версій” досліджено проблему помилок, яких припускаються при висуненні й перевірці версій при огляді місця події. Викладено авторське розуміння сутності слідчої помилки та зосереджено увагу на їх конкретних видах. На підставі аналізу пізнавальної сутності огляду, узагальнення практики його проведення показано взаємозв'язок помилкових версій з іншими помилками, що зустрічаються при здійсненні оглядів. Позначено 4 групи таких типових помилок:

1) процесуальні (включення до змісту протоколу огляду місця події висновків, категоричних тверджень (19,8%); неповнота фіксації проведення огляду місця події у протоколі (50,9%), незастосування додаткових засобів фіксації (отримані наступні показники: фотозйомка застосовується в 78,4% оглядів (причому фототаблиці у більшості випадків відсутні), відеозйомка – у 31,9%, виготовлення копій слідів рук – у 28,6%, ніг – у 1,5%, складання планів чи схем – у 39,6%);

здійснення огляду місця події особою, яка не займається розслідуванням кримінальних справ – 20,7%);

2) організаційні (несвоєчасність проведення огляду – 34,4%; неповно сформований склад його учасників – 29%; ігнорування доцільності опитування осіб (пояснення очевидців паралельно огляду були отримані в 14,3% випадків; осіб, які вчинили злочин – у 10,9%; осіб, які виявили наслідки злочину – у 53,1%; потерпілого – в 23,1%); невикористання засобів криміналістичної техніки (зміст протоколу відображає факт застосування таких засобів у 82,4%, з яких засобів фотозйомки – у 78,4%, відеозйомки – 31,9%, засобів виявлення і фіксації слідів рук – 28,6%); ігнорування можливостей перевірок за різними криміналістичними обліками (у 93,1% оглядів, коли особа трупа невідома, дактилоскопіювання не проводиться; у 52,6% – зовнішність описана неповно); несвоєчасне використання (невикористання) можливих джерел інформації; неналежне забезпечення охорони місця події);

3) тактичні (помилкове визначення меж огляду – 59,7%; перебільшення ролі об'єктивності огляду – 13,6%; недотримання тактичних рекомендацій щодо опису виявленої інформації в протоколі (у 53,1% протоколів зафіксованим є лише факт виявлення змін (слідів, предметів), при цьому опису їх немає, в 57,5% – неповно вказуються місця виявлення змін (слідів, предметів), у 1,8% – неповно зазначені координати самого місця події, в 4,8% – застосовуються неточні найменування при позначенні деталей обстановки, виявлених предметів та їх ознак, у 1,8% – неповно зафіксована зовнішність трупа; факт виготовлення копій, зліпків слідів, вилучення, упакування виявлених слідів і речових доказів, порядок їх проведення, використані при цьому техніко-криміналістичні засоби відбито у 26,5% протоколів (крім 18,9% оглядів, при яких нічого не вилучалося); у 68,4% випадків є тільки вказівка про факт вилучення (копіювання) слідів, предметів або відображена повна фіксація не всіх об'єктів; в 6,1% протоколів немає вказівки на те, що об'єкти були зафіксовані відповідними способами); недотримання тактичних рекомендацій щодо застосування додаткових засобів фіксації результатів огляду (помилки при складанні планів, схем – 38,9%, застосуванні фотозйомки – 49,5%); невикористання допомоги спеціалістів – 15,8% та ін.);

4) помилки у пізнавальній діяльності (а) при сприйнятті слідчим місця події – неправильне або неповне сприйняття; (б) при аналізі – помилковий або неповний аналіз (у 22,6% – поверхневий, у 57,2% – з окремими недоліками); орієнтація на виявлення слідів, які викривають злочинця; відсутність аналізу вихідного доказового матеріалу; ігнорування допомоги спеціалістів; (в) в оцінці результатів аналізу – інтерпретація виявлених слідів, предметів як змін, пов'язаних з подією злочину, які насправді такими не є (або навпаки); невміння диференціювати сліди події дійсні і штучно створені, що суперечать іншим деталям обстановки, уявленню про подію в цілому; увага лише до тієї інформації, що може мати доказове значення; помилкове уявлення про придатність (або непридатність) матеріальних джерел інформації для наступного вирішення конкретних

експертних завдань; суб'єктивний підхід, конформність мислення при визначенні ролі та значення досліджуваних об'єктів, їх ознак; (г) при встановленні причинних зв'язків – неповне або надмірне окреслення кола можливих причин; взяття за причину однієї з умов протікання явища; поспішне узагальнення; (г) при висуненні версій – відсутність версій; несвоєчасність їх побудови; неповне висунення всіх можливих версій; неправильне застосування типових даних чи аналогів; необґрунтовані версії.

Розкрито зміст зазначених типових помилок, можливі причини й наслідки для розслідування. Наведена система помилок має профілактичну спрямованість стосовно діяльності слідчих.

**Розділ 3 „Психологічні основи огляду місця події”** складається із двох підрозділів.

*Підрозділ 3.1. „Розв'язання розумових задач у процесі огляду місця події (моделювання, рефлексивне мислення)”* присвячено аналізу видів розумових завдань, які потребують вирішення під час огляду, їх природи та способів розв'язання. Проведено поділ таких завдань на види за 3-ма підставами:

1) змістом діяльності слідчого на (а) пізнавальні (ідеальні) – пошукові, аналітичні, логічні, оціночні, пов'язані з висуненням версій, моделюванням події та окремих її деталей і (б) організаційні – визначення учасників огляду місця події (формування слідчо-оперативної групи, вирішення питання про залучення спеціалістів певних галузей, вибір понять); розподіл обов'язків учасників, керівництво їх діяльністю; забезпечення охорони місця події та схоронності наявних слідів; своєчасна підготовка й початок огляду місця події; визначення доцільної послідовності переміщення по місцю події; раціональне використання можливостей криміналістичної техніки; організація проведення паралельних оперативно-розшукових заходів;

2) предметною спрямованістю – завдання, спрямовані на встановлення сутності події, способу вчинення злочину, особи, яка вчинила злочин, обставин, місця, часу, знарядь і засобів його вчинення, шляхів і способу проникнення злочинця на місце події й відходу з нього та ін.;

3) способом вирішення – (а) алгоритмічні й (б) евристичні.

Визначено способи розв'язання розумових задач (а) алгоритмічних – перевірка виявлених на місці події слідів за криміналістичними обліками; використання систем типових версій по окремих видах злочинів; орієнтування у процесі аналізу обстановки місця події на типові сліди певного виду події, криміналістичні рекомендації про типові місця виявлення різних видів слідів і мікрооб'єктів та ін.; (б) евристичних – використання методу моделювання з метою відтворення події, застосування рефлексивного мислення, подолання психологічних бар'єрів.

*Підрозділ 3.2. „Моделювання психологічного портрета особи злочинця”* присвячено розробці актуального напрямку в тактиці огляду місця події, пов'язаному зі встановленням (діагностикою) психологічного портрета особи злочинця на підставі інформації, отриманої при

проведенні огляду місця події. Розмежовуються поняття “психологічний портрет особи невідомого злочинця”, який складається спеціалістами на підставі всієї зібраної по справі інформації, і “діагностика особи злочинця – її психологічного портрета”, яка здійснюється слідчим під час огляду місця події. Відмічається, що на цьому початковому етапі слідчий має більш-менш повну інформацію про спосіб, засоби, місце, час учинення злочину, його механізм, особу жертви, викрадене майно, окремі зовнішні ознаки злочинця, які використовуються при складанні психологічного портрета. З одного боку, останній обмежений лише початковою інформацією, є неповним, має ймовірний характер, а з другого – має важливе орієнтуюче значення для висунення версій про злочинця, для його пошуку, прогнозування наступної поведінки, попередження нових злочинів.

З огляду на положення загальної психології, соціології, судової медицини, судової психіатрії, сексопатології, кримінології про зв'язок поведінки особи з її психологічними якостями та проведене узагальнення практики розслідування злочинів досліджено питання відбиття соціально-психологічних ознак злочинця в обстановці місця події. З урахуванням цього проаналізовані зв'язки слідчої картини та інших елементів криміналістичної характеристики злочину із соціально-психологічними рисами особи злочинця, виділено комплекси типових ознак обстановки місця події, що можуть використовуватися для діагностики окремих властивостей особи злочинця, зокрема: (а) його стосунків з потерпілим; (б) соціальної належності; (в) статевої, вікової характеристики; (г) виду діяльності; (г) емоційного стану, ступеня спланованості його дій, мотивів злочину; (д) психічних відхилень.

Комплекси таких типових ознак мають орієнтуюче значення в процесі висунення версій про особу злочинця під час огляду місця події.

## ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, яке полягає в розв'язанні проблем тактики і психології огляду місця події. Головними теоретичними і прикладними результатами роботи є такі висновки:

1. Тактика огляду місця події передбачає дослідження типових ситуацій, що виникають при його проведенні. Вони визначають особливості пізнавальної діяльності слідчого, зокрема, таких її стадій, як сприйняття, аналіз обстановки місця події, установлення причинних зв'язків, висунення й перевірка слідчих версій.

2. Пропонується здійснювати класифікацію типових ситуацій огляду місця події залежно від (а) характеру і ступеня визначеності місця вчинення злочину, (б) характеру відбиття події, (в) обсягу наявної на момент початку проведення огляду інформації про подію, (г) складності



обстановки місця події, ступеня й характеру наявних змін.

3. Негативними чинниками, які створюють складнощі у процесі пізнання події, яка відбулась, є: а) недостатність інформації про те, що трапилося, її неадекватність, перекрученість; б) наявність інформації, не пов'язаної з подією злочину; в) несприятливі об'єктивні умови проведення огляду місця події та суб'єктивні чинники, зумовлені особливостями особи слідчого.

4. Запропоновано визначення понять “місце події”, “обстановка місця події”, “криміналістичний аналіз обстановки місця події” з позицій їх значення в пізнавальному процесі.

5. Визначення специфіки сприйняття слідчим обстановки місця події, її криміналістичного аналізу служить підґрунтям для формування рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності огляду місця події.

6. Окремим напрямком дослідження обстановки місця події є експрес-аналіз, що виступає формою застосування спеціальних знань при огляді, результати якого мають важливе орієнтуюче значення в пізнавальному процесі.

7. Особливості встановлення причинно-наслідкових зв'язків під час огляду місця події зумовлені опосередкованістю пізнання події минулого, фрагментарністю її відбиття в оточуючому середовищі, змінами первісного відображення, можливістю настання подібних змін у результаті різних дій, явищ. Види таких причинних зв'язків слід розрізняти за такими підставами, як ступінь їх прояву, відношення до досліджуваної події, визначеність причини, спрямованість їх установа, рівень причинного зв'язку, типовість (нетиповість) для події розглядуваного виду злочину, спосіб і мета встановлення.

8. Ключовою стадією діяльності слідчого під час огляду є висунення й перевірка слідчих версій. Особливостями версій на цьому етапі розслідування є їх багатоваріантність, перманентний характер, можливість перевірки безпосередньо при огляді місця події. Їх значення полягає у (а) визначенні кола обставин, які підлягають установа, та об'єктів, що потребують пошуку; (б) встановленні зв'язків між виявленим, його місця й ролі в події, доказової й тактичної цінності; (в) своєчасному плануванні невідкладних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, що сприяють збиранню інформації.

9. Джерелами формування версій виступають: а) результати сприйняття й аналізу обстановки місця події, її деталей слідчим; б) вихідна інформація про злочин; в) інформація, яку отримано з пояснень очевидців події, потерпілого, результатів переслідування злочинця по гарячих слідах, прочісування місцевості, відомостей з криміналістичних обліків та ін.; г) результати розумової діяльності по встановленню причин утворення виявлених змін – дій людей, подій, їх оцінці, формулюванню моделей події; г) особистий професійний і життєвий досвід слідчого; д) досвід інших осіб і результати його узагальнення; е) думка спеціаліста; е) узагальнені наукові положення (типові дані, довідкова інформація тощо).

10. Серед типових помилок слідчого щодо формування і перевірки версій під час огляду найпоширенішими є: відсутність, несвоєчасність і необґрунтованість побудови версій; неповне висунення всіх можливих версій; поспішність узагальнення; неправильне застосування типових даних, аналогів. Такі помилки можуть бути також пов'язані з обставинами процесуального, організаційного, тактичного характеру, недоліками сприйняття, аналізу, оцінки отриманої інформації, встановлення причинних зв'язків.

11. Вирішення проблем тактики огляду місця події вимагає дослідження психологічних особливостей цієї слідчої дії, а саме: видів розумових задач, що виникають при огляді місця події, їх природи і способів розв'язання, моделювання психологічного портрета особи злочинця. Аналіз зв'язків слідової картини та інших елементів криміналістичної характеристики злочину із соціально-психологічними рисами особи злочинця дозволяє сформувати комплекси типових ознак обстановки місця події, які можуть використовуватися для діагностики окремих властивостей особи злочинця і формулювання відповідних рекомендацій стосовно висунення версій про особу невідомого злочинця під час огляду місця події.

### **СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ РОБІТ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:**

1. *Алексейчук В.И.* Осмотр места происшествия: криминалистический анализ обстановки //Пробл. законності: Респ. міжвід. наук. зб. /Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2004. – Вип. 66. – С. 188-194.

2. *Алексейчук В.И.* Встановлення причинних зв'язків при огляді місця події //Пробл. законності: Респ. міжвід. наук. зб. /Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2004. – Вип. 70. – С. 176-184.

3. *Алексейчук В.И.* Формування версій при огляді місця події //Пробл. законності: Респ. міжвід. наук. зб. /Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2005. – Вип. 71. – С. 145-150.

4. *Алексейчук В.И.* Осмотр места происшествия: решение мыслительных задач //Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: Зб. наук.-практ. матер. /За ред. М.Л. Цимбала, В.Ю. Шепітька, Л.М. Головченко та ін. – Х.: Право, 2005. – Вип. 5. – С. 95-101.

5. *Алексейчук В.И.* Проблеми моделювання при огляді місця події //Пробл. законності: Респ. міжвід. наук. зб. /Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2006. – Вип. 77. – С. 170-177.

6. *Алексейчук В.И.* Экспресс-анализ на месте происшествия при расследовании убийств //Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи: Матер. наук.-практ. конф. 22-23 квіт. 2004 р. /За ред. В.В. Сташиса. – К. – Х.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 247-249.

7. *Алексейчук В.И.* Встановлення психологічного портрету особи злочинця в процесі огляду місця події //Сучасні пробл. юрид. науки: стан і перспективи розвитку: Тези доп. та наук. повід. наук. конф. молодих учених та здобувачів /За ред. М.І. Панова. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2005.

– С. 202-204.

### АНОТАЦІЇ

#### **Алексейчук В.І. Огляд місця події: тактика і психологія. – Рукопис.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, Харків, 2007.

Рукопис становить собою дослідження на монографічному рівні проблем тактики і психології огляду місця події. Розроблено пізнавальну сутність огляду місця події на підставі дослідження його типових ситуацій. Визначено поняття місця події, обстановки місця події, її криміналістичного аналізу, експрес-аналізу з позицій їх значення в пізнавальному процесі. Виявлено й систематизовано типові види експрес-аналізу при розслідуванні вбивств і крадіжок. Сформовано класифікацію причинних зв'язків, установлюваних під час огляду місця події. Досліджено джерела і структуру версій, побудованих у процесі огляду, запропоновано рекомендації щодо висунення окремих видів версій, представлено класифікацію типових помилок при їх формуванні. Розглянуто психологічні основи огляду місця події: види розумових завдань, способи їх розв'язання, моделювання психологічного портрета особи злочинця.

**Ключові слова:** тактика огляду місця події, версії, типові помилки, психологія огляду місця події, психологічний портрет особи злочинця.

#### **Алексейчук В.И. Осмотр места происшествия: тактика и психология. – Рукопись.**

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. Национальная юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого, Харьков, 2007.

Рукопись представляет собой исследование на монографическом уровне проблем тактики и психологии осмотра места происшествия.

Исследована познавательная сущность осмотра места происшествия на основании изучения его типовых ситуаций. Предложена классификация таких ситуаций по следующим критериям: характеру и степени определенности места совершения преступления, отражения события, объему информации о происшедшем, имеющейся на момент начала осмотра, сложности обстановки места происшествия, степени и характеру имеющихся изменений. Определены понятия “место происшествия”, “обстановка места происшествия”, “криминалистический анализ обстановки места происшествия”, “экспресс-анализ” с позиций их значения в познавательном процессе.

Вывявлены и систематизированы типовые виды экспресс-анализа при расследовании убийств и краж. Разработана классификация причинных связей, устанавливаемых во время осмотра места происшествия, выявлены их особенности.

Сформулирована характеристика версий, выдвигаемых в процессе осмотра, отмечены их особенности (многовариантность, перманентный характер, возможность проверки непосредственно в ходе осмотра), исследованы их источники и структура. Источниками формирования версий при проведении осмотра места происшествия названы: результаты восприятия, анализа его обстановки, мыслительной деятельности по установлению причин образования выявленных изменений, их оценке, формулированию модели события; исходная информация о преступлении; информация, полученная от очевидцев события, потерпевшего, в процессе проведения параллельных оперативно-розыскных мероприятий, проверок по криминалистическим учетам; личный профессиональный и жизненный опыт следователя; опыт других лиц и результаты его обобщения; мнение специалиста; анализ научных положений. Предложены рекомендации по выдвижению отдельных видов версий. Представлена классификация типовых ошибок, имеющих место при формировании версий в ходе осмотра места происшествия, исследованы их причины, последствия для расследования.

Рассмотрены психологические основы осмотра места происшествия: исследованы и классифицированы мыслительные задачи, разрешаемые во время осмотра, анализируются способы их решения. Обосновывается установление психологического портрета личности преступника в процессе осмотра места происшествия; изучены связи следовой картины и других элементов криминалистической характеристики с социально-психологическими чертами личности преступника, на основании чего сформированы комплексы типовых признаков обстановки места происшествия, которые могут использоваться в этих целях; сформулированы рекомендации по выдвижению версий о личности неизвестного преступника.

**Ключевые слова:** тактика осмотра места происшествия, версии, типовые ошибки, психология осмотра места происшествия, психологический портрет личности преступника.

**Aliexsieichuk V.I. Examination of a scene: tactics and psychology. – Manuscript.**

Dissertation to seek PhD in Law Degree, Major 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics; Forensic Examination. – Yaroslav the Wise National Law Academy of Ukraine, Kharkiv, 2007.

This paper is a monograph-type research on tactics and psychology problems of the scene examination. The cognitive essence of a scene examination on the basis of research of its typical situations was developed. The notion of a scene, scene situation, criminalistic and rapid analyses of a scene situation in the cognitive process was determined. Typical characteristics of the rapid analysis during the investigation of murder and larceny were examined and methodized. The classification of causal relationships which were established during the examination of a scene was worked out. The sources and structure of the versions made during the process of the examination were investigated; recommendations on raising individual types of versions were suggested; the classification of typical mistakes during setting

up versions was represented. Psychological fundamentals of the examination of a scene were considered: mental tasks, ways of their solving, modeling of psychological portrait of an offender were analyzed.

**Key words:** tactics of a scene examination, versions, typical mistakes, psychology of a scene examination, offender's psychological portrait.

Відповідальний за випуск – канд. юрид. наук, доц. **Булуков О.Ю.**

Підписано до друку 27.04.2007 р. Формат 60х90/16.

Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.

Ум. друк. арк. 0,7. Обл.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100 прим. Зам. № 2894.

---

Друкарня

Національної юридичної академії України

імені Ярослава Мудрого

61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.